

УДК 141.1(477)“652”

Валерій Скотний, доктор філософських наук, професор, академік, ректор
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

РЕНЕСАНС АНТИЧНОЇ “СОФІЙНОСТІ” В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

У статті досліджується звернення українського філософа П. Юркевича до античної спадщини, яке має давню історичну традицію. Зокрема, це пов'язано з самим процесом формування українського національного характеру.

Ключові слова: моральна цілісність, виховання, освіта, “серце”, культура, ідея, спадщина, етнос, традиція, просвітництво, екзистенція, душа, цінність, педагогіка, розум.

Літ. 22.

Продовження статті, опублікованої в №4(75) 2011 р. Співвідношення мети виховання і мети життя.

Головним у системі виховання й освіти повинно бути творення можливостей для вивчення і розуміння форм та образів культури. Проте освіта на цьому шляху не повинна обмежуватися лише інструментальним предметним знанням та науковим поясненням світу, бо звуження мети виховання та навчання лише до оволодіння корисним для людини знанням елімінує з культурного та духовного життя розуміння, переживання, співпереживання, персональне творче становлення. Адже переживання митця та втілення цього переживання у певний витвір, співпереживання та розуміння глядача, слухача або читача – це загальні ознаки культурного творення та сприйняття. Коли ж розуміння неможливе, то неможливі і життєздатна культура та культурна спільність.

Український мислитель турбується, щоб університетська освіта мала на меті формування молоді людини не як суми здібностей або сили, з блискучого розвитку якої суспільство робить знаряддя для своїх корисливих цілей, а як людини, що розвивається за високими ідеалами й нормами. Університетські науки про те, що мислимо, що є і що повинно бути (логіка, метафізика та етика) – становлять університетську “педагогію”, яка веде до того, що спеціальна освіта була б водночас і вищою освіченістю.

Одночасно філософ наголошує, що завдання розвитку особистості зобов'язує суспільство до наповнення системи виховання й освіти нової генерації молоді іншими, зокрема моральними принципами. Так, у “Курсі загальної педагогіки” перший розділ присвячений висвітленню значення ідеї у моральному звільненні людини; у другому розділі з'ясовано загальне вчення про виховання, у третьому – про загальні теорії навчання. Усе це свідчить про пильну увагу до проблеми освіти,

яка є головною умовою становлення особистості.

Прикметно, що думка філософа про збіг мети виховання з метою життя співзвучна з міркуваннями Г. Сковороди про “сродну” працю, завдяки якій людина стає щасливою, знаходить “веселість” серця, спокій душі. В свою чергу П. Юркевич уважає, що з часів виникнення філософії мета існування, або найвище благо життя, зводяться до двох думок: одна бачить цю мету в щасті, друга – в чесності. Вони не тотожні, оскільки щастям може бути будь-яке задоволення, і його нормою є “змінні” потреби; чеснота – це внутрішня гідність, і її нормою є постійні ідеї. Зокрема, в християнському ідеалі людини ці протилежності “замирени”, позаяк щастя людини, відродженої вищим духом, складається з того, що становить її внутрішню гідність. Християнський персоналізм, – відзначає Е. Муньє, – через віру підкреслює “значення особистісної своєрідності, довір'я або вищу, таємничу наближеність особистості до трансцендентної особистості” [7]. В цьому – протистояння будь-яким об'єктивістсько-редукціоністським трактуванням вільної діяльності, котра і є запорукою внутрішньої гідності.

Характерно, що для філософа джерелом культури щастя є чеснота. Розбірливість людини у шляхах до щастя надає внутрішньої досконалості особистості. Не лише життя має бути гідним нас, стверджує П. Юркевич, а й ми при цьому повинні мати гідність: саме тому людський дух серед світу речей шукає опори в світі ідей. Пошуки щастя поети роблять предметом комедії, а прагнення ідеалу – предметом трагедії; навколо першої турботи зосереджується все, що може зробити людину вульгарною, навколо останньої – все, що відзначає її дух красою й безсмертям, що створює характер, сильний вірою в ідею, характер, що керується значенням цієї ідеї, а тому здатний кинути виклик усьому світові. З давніх часів філософи вважали

мудрість і добродійність метою й основою, змістом і формою гідної людської особистості.

Погодимось з думкою, що у *П. Юркевича* боротьба між ученням про чесноту та вченням про щастя як про найвищі цілі життя є лише історичним вираженням внутрішньої боротьби, яку переживає людське серце: яка сила перемаже у цій боротьбі, такими будуть і людина, і доба, і дух педагогіки [10]. Інакше, філософ, акцентуючи увагу на “універсумі особистості” (*Е. Муньє*), вимагає, щоб людина ставилася до життя як до системи завдань. Розірвати союз із даним, щоб працювати над заданим, є проявом самостійності і мужності, адже воля є центром особистості. Людина – як визначена не тільки розумом, а й серцем – повинна бути сильною не лише в знаннях, а й у переконаннях. Саме через виховання переконань індивід, над яким панують бажання, пристрасті, стає розумною особистістю, коли не потреби він перетворює на цілі, а цілі робить своїми потребами.

Звісно, передумовою культури є навчання та вміння розуміти і бути здатним проявити себе. Ці здібності повинні бути використані у процесі навчання та виховання, як і аналітичні здібності пояснювати, експериментувати та робити логічні висновки. Проте передумовою розуміння є духовна природа людини, а також визначення духовного буття у суспільстві. Коли б людина з самого початку була здатна до духовного виміру світу, то було б неможливо запровадити у світ людини та культури будь-які педагогічні та культурні духовні методи. Тобто духовне та культуру не можна створити, їх лише можна “випестити”. З такого погляду духовність – це “така дійсність, що генерує саму себе у процесі її створення та сприйняття” [3]. Якщо ж суспільство не визначає дух життєздатним і вільно створеним, то воно не може очікувати творчого засвоєння культури у вихованні підростаючого покоління. Інакше кажучи, коли в межах суспільства, як певної цілісності, не існує “загальної і соціальної вагомої “духовної релігійності”” (*П. Козловський*) та духовності, то культура цього суспільства має поверховий та нетворчий характер. У цьому контексті підкреслимо, що *П. Юркевич* робить екзистенційний наголос на тому, щоб світло знань стало життям духу; воно повинно дійти до серця – тоді істина стане нашим внутрішнім надбанням. Мислення не є сутністю душі. У душі є щось задушевне, така глибока сутність, яка ніколи не вичерпується розумом [14].

Наведені міркування співзвучні з думкою персоналізму, який визначає духовний світ

особистості як інтенційний за своєю структурою. Специфічною рисою цієї інтенційності є відкритість духовного світу не у бік предметного світу (як це стверджує раціоналізм), а в бік трансцендентного. Згідно з персоналізмом, трансценденція означає відкритість внутрішнього світу людини (в *Юркевича* – серце), у бік піднесеного, його спрямованість на вище, абсолютне буття, і, як така, вона є основою життєдіяльності людини. На відміну від сфери свідомості, котра детермінована наявною дійсністю, трансцендентне є галузь недетермінованого. Ось чому традиційна філософія не може зрозуміти людське існування в усій його складності. Ця філософія обмежена наявним буттям, областю, де є об’єкт і де повновладне раціональне пізнання. Справа ж полягає в тому, що світ знання та культури повинен бути знову породжений кожною людиною. Тільки самодіяльність “Я”, – у чому переконане християнство, усі великі релігії та на чому ґрунтуються значні філософські концепції, – спричиняє можливість того, що людське життя є частиною будь-якої життєздатної культури. Віднайдення можливості та причетності у кожній людині – ось що повинно бути справжньою метою виховання. У зв’язку з цим доречно підкреслити, що персоналізм у трансцендентній області як сфері недетермінованого вбачає здійснення найпродуктивнішої діяльності особистості, її смаків і бажань, симпатій і пристрастей, це внутрішній світ особистості, котрий постійно реалізується зовні, і сенс цієї реалізації залежить цілком і повністю від особистості.

Цю проблему український філософ проглядає через розв’язання завдання виховання особистості. Він вважає, що моральна цінність людського вчинку має безпосереднє джерело в любові серця до добра і краси, а не в холодному усвідомленні обов’язку. Світ як система життєвих явищ, сповнених краси і сенсу, відкривається й існує насамперед для глибокого серця, а потім для розуму. Серце – джерело таких явищ, особливості яких не можна пояснити ніякими загальними поняттями чи законами. Кожна людина – унікальна у світі, її воля визначається безпосередньо серцем, його любов’ю до краси і добра. Ця любов робить людину вільною, а моральні вчинки зумовлені свободою людини. Егоїзм, розрахунок несумісні зі щирим серцем. Якщо людина творить добро не від серця, а примусово або виконуючи обов’язок, то її вчинки мають не моральну, а лише юридичну цінність. Виховання, згідно з *Юркевичем*, реалізує однобічний підхід, коли не розрізняє розумності вчинку та його моральної цінності. Моральність –

це заповідь, закон для серця. Розум є володарем душі, але він не є силою, що породжує любов до краси й добра: любов виростає з глибини серця [15]. Розум характеризується опосередкованою діяльністю, серце – безпосереднім і несподіваним відкриттям істини.

Виходячи з цих позицій, мислитель акцентує увагу на аналізі християнських джерел моралі, оскільки вони тісно пов'язані з біблійним ученням про серце, з яким поєднуються практичні інтереси людського духу і християнського. Нагадаємо, що на таких засадах будували свій гуманістичний світогляд як *Паскаль*, так і *Сковорода*. Так само і в персоналізмі трансцендентне має релігійний сенс. У свою чергу *Юркевич* уважає, що з погляду цінності релігійного й морального життя людства можна встановити гармонійне відношення між знанням та вірою, а також глибокі засади релігійної свідомості людства. Це дає можливість зрозуміти християнське вчення про мораль у його глибокій духовності і безпосередній гідності [16]. Така впевненість доводить філософа в процесі його міркувань до думки, що педагогіка вчить вихователя остерігатися легковажного сподівання побороти в людському серці зло лише силою розумової освіти, неначе перед світлом знань зло само собою зникає, мов ніч перед світлом сонця. Розум є царем у голові, і формування розуму є найсуттєвішою справою освіти, але царська влада розуму повинна бути шляхетною і сильною, щоб приборкати анархію в душевному житті і щоб при цьому не стати деспотичною та разом з анархією не пригнобити добрі поривання душі. Виховання не тільки навчає вихованця, яким він повинен бути, але й робить його таким. Вихователю повинен привчати не виявляти малодушність, не пристосовуватися до громадської думки, не здаватися добрим, а бути ним насправді. Мета виховання – розумна і добра людина, що знає добро і зичить добра.

Розвиваючи це питання, *П. Юркевич* вибудовує струнку концепцію виховання. Згідно з нею первісна анархія дитячої душі повинна через виховання волі перетворитися на позитивну протилежність – конституцію. Конституція, розгортає далі аналогію філософ, повинна охоронятися і керуватися аристократією моральних переконань. А вони – підкоряться монархії однієї тільки безумовної мети життя. Порядок – підвалина, шляхетність – середина, богоподібність – вершина того життя, пробудження, розвиток і зміцнення якого є метою виховання. Вона полягає у тому, щоб пробуджувати в серці дитини любов до вищого й ідеального, до правди, добра й краси. Знання

істини залежить від досконалості волі і чистоти серця. Виховання повинно бути вираженням неогоїстичної любові до дітей, оскільки вони – майбутнє людство. Виховання ж – це служіння людству. Держава так повинна виховувати своїх громадян, щоб вони були джерелом її сили, свободи і розквіту. Діти не повинні бути знаряддям егоїзму батьків, суспільства, держави. Держава, яка спирається на слабкі плечі офіційного суспільства, а не на всі сили народу, вирощені освітою, є тілом, що здатне розкладатися з надзвичайною легкістю. Необхідно, щоб освіта всього народу підносила його до ідеї загального й цілісного.

Відзначимо, що філософ не впевнений у виконанні державою його настанов. Тому для нього тільки християнство відкрило цю можливість, і під його впливом культура народів стала джерелом сили, свободи і розквіту сучасних держав, які знаходять опору в мужності і мудрості своїх громадян, а не в насильстві над ними. Інакше кажучи, *П. Юркевич* відкриває через християнство суб'єктивність людини, котра *ніколи повністю не зводиться* до її стосунків зі світом та суспільством. Сьогодні цю спробу робить постмодерн, який повертається саме до такого розуміння суб'єктивності у релігії та філософії, і після утопічних намагань у межах світу розв'язати проблему внутрішнього розладу “Я” і в такий спосіб знищити цей розлад. Постмодерна теорія суб'єктивності визначає її як *інтелектуальну монаду*. Людина – це монада: її сутністю є єдність, а також унікальність. Цю унікальність, єдність існування людини та розкол її суб'єктивності ніколи не можна знищити повністю, позаяк людина – це та сутність, що виходить за межі світу, людина не тільки бажана, але й чужа у цьому світі, тому їй не вистачає одного зовнішнього світу. Серце людини та її суб'єктивність завжди виходять за межі світу.

Дух людини з її прагненням істини, добра є метою виховання, все інше – зовнішній лад співжиття, держава, церква – є лише засобами, що повинні освячувати себе правдивим служінням людині. Прагнення християнської педагогіки полягає в тому, щоб відтворити в особистості вихованця риси безсмертя, якими є мудрість, любов, правда і святість. Для втілення цих ідей людина повинна мати сили. Мистецтво виховання, вважає *П. Юркевич*, є водночас і естетичним, і практичним. Естетичне мистецтво не має ніякого стосунку до часу, воно втілює вічну ідею. Практичне ж має на меті майбутнє. Доля вихованця залежатиме від того, що він знає, що він любить і що він може. У зрілому віці він повинен знати добро, любити добро й мати сили

чинити добро. Відповідно виховуємо людину розумну, людину моральну і людину творчу, тобто індивідуальну особистість.

Ідеали гуманної освіти. Продовжуючи традицію софійності, український філософ доходить до переконання: серце стає шляхетним не лише через піст і молитву, а й через читання *Гомера* і вивчення *Платона*. Тобто ідея гуманності пов'язана з ідеєю загальнолюдських цінностей культури, передовсім, як і у *Сковороди*, античної: людина набуває їх не внаслідок абстрагування від сил і відносин, поза якими вона перестає бути силою, а через свою внутрішню гідність. Як зазначає *В. Горський*, учення про ідею *Платона П. Юркевич* “протиставляє не лише філософії *І. Канта*, а й вченню тих його наступників з табору німецької класичної філософії, що розвивали погляд на саморух ідеї, яка сама себе стверджує в світі явищ” [2]. Саме тому гуманна освіта досягається поєднанням історичного і раціонального методів виховання. Історичний підхід не сумісний із таким поглядом на ідеал освіти, який нехтує духом повної народності і релігії. *П. Юркевич* іронізує стосовно педагогічної спроби створити людину без індивідуальних характеристик, яка не має в собі ні духу певної народності, ні духу певної релігії.

Натхнений образом і ролю античних учителів-філософів (*Сократа*, *Платона*, *Аристотеля*), *Юркевич* свій ідеал освіти також пов'язує з певними вимогами до вчителя. Учителю – це митець, який повинен любити істину, добро і дітей. Виховання повинно бути підготовкою до самовиховання. Все мистецтво виховання зосереджується на двох завданнях – поставити учня в інший світ і привести його до такого стану спокою, в якому він, засвоюючи враження від цього світу, міг би думати над тим, що відбувається у ньому самому і поза ним. При цьому повинно переважати почуття свободи: вільна людина мусить жити всередині своїх власних суджень про добро і зло. Вихователь – як носій прекрасного й доброго – збагачує душі своїх вихованців. Виховувати – значить посилювати в душі дитини природжене натхнення. Вихователь повинен викликати в серці вихованця любов до цього світу, в якому об'єднуються добро, істина і краса. Лише той, хто вміє підноситися вище від чуттєвих образів, творитиме не образ добра, а власне добро. Згідно з визначенням *Юркевича*, найдавніша програма виховання *Платона* говорить не стільки про засоби виховання, скільки про його дух. Засоби, за допомогою яких вихователь може керувати пориваннями вихованця, слід застосувати так,

щоб різні прагнення об'єднувалися в одному цілісному утворенні, в якому б жила людина з любов'ю і натхненням до всього, що має незмінну гідність. Без цієї умови найвитонченіше виховне мистецтво спричинить лише дресирування, якому в душевному плані протилежна лише свобода. Тому вихователь повинен керуватися правилом: де дух, там і свобода.

Український філософ прагне перебороти рутину життя вихованням начал вищого, істинно людського життя. Не потреби, що обтяжують життя людини, повинні бути керівним принципом педагогіки – всі сили вона мусить зосередити на тому, що зумовлює піднесення людини до істинної людини. В цьому його співзвучність із персоналізмом, згідно з яким “повага до людської особистості – перш за все, а вже потім повага до самого життя” [5]. Для *Юркевича* важливо підтримувати споглядальний напрямок духу, а якщо він не розвинений, то ніякими силами не можна зберегти в людині людину. Потреби життя перетворюють її на механічний двигун – без почуття свободи, без мужності в серці, без здатності підноситися над деспотичним пригніченням життя і знаходити в світі думок протидію злomu впливові світу речей. Щоб людина не збільшувала собою кількість речей матеріальної природи, в ній слід розвинути мистецтво бути справедливим споглядачем світу. Це мистецтво є найближчою умовою і найсуттєвішою підвалиною свободи людини. А свобода, на думку *Е. Муньє*, не “випромінюється спонтанно; вона має своє призначення або, краще сказати, покликання” [6].

Шляхи і засоби формування творчої особистості. Важливо відзначити, що *П. Юркевич*, виходячи з “філософії серця”, виняткового значення у мистецтві виховання надавав не лише взаємодії інтелектуального та емоційного, а й естетичного. Справді, естетичне розв'язує завдання “перекладу всіх мов”, якими “розмовляє” з нами дійсність, мовою розуму. Дійсність можна збагнути як символ іншого, вищого життя, як невидиму (*Сковорода*) душу або ідею (*Платон*) речей. Для *Юркевича* мовний символізм ототожнює світло з життям і добром, темряву зі смертю і злом. Через очі ми бачимо розумом і серцем. Отже, учень, вихованець повинен не лише силою логічних висновків думати, що та чи інша фігура є правильною, а й пережити, відчувати це власним художнім спогляданням.

Дійсно, естетичне виховання є джерелом натхнення і справжньої любові до прекрасного. Оскільки людині притаманне споглядання, то ця діяльність повинна набути повноти і досконалості

в естетичному вихованні. Людина – як істота розумна, мусить міркувати про те, що вона споглядає, і знаходити в ньому предмет вічного обрання розуму. Адже міркування вказують чуттєвості на те завдання, яке вона повинна прищепити ідеям духу за законами вічної справедливості. В цьому контексті важливим є міркування *Х. Ортеги-і-Гасети* про роль мистецтва в становленні особистості як носія культури. “Зв’язок між нашим розумом і предметом полягає в тому, – пише він, – що ми про них думаємо, формуємо уявлення. Якщо бути точним, в реальності ми володіємо тільки ідеями про неї, які вдалося сформувати. Ці ідеї – ніби підвищення, з яких ми споглядаємо світ... Інакше кажучи, мислення – це спроба опанувати реальність за допомогою ідей, це спонтанний рух розуму від концепцій світу” [12]. Проте між предметом та ідеєю завжди існує дистанція, адже реальний предмет завжди більший від концепції, яка його містить. Тобто об’єкт завжди більший, інакший, аніж те, що міститься в уявленні про нього. Ідея – швидше всього “гола модель”, “риштування”, з допомогою яких ми намагаємося осягнути реальність. Виходячи з цього, зрозуміло, що мистецтво (естетичне), допомагає перебороти цей розрив. “Якщо ми, – говорить *Х. Ортега-і-Гасет*, – навмисне запропонуємо реалізувати наші ідеї, тоді ми їх дегуманізуємо і позбавимо реальності”. Але оскільки в дійсності вони нереальні, то ставитися до них як до реальності означає ідеалізувати і фальсифікувати їх. Тому “змусити їх, так би мовити, існувати у власній нереальності – означає реалізувати нереальне як таке. Отак ми рухаємось не від розуму до світу, а навпаки, “опредмечуємо” схеми, надаємо їм пластичності, суб’єктивне перетворюємо на об’єктивне, внутрішнє – на зовнішнє”.

Роздуми *Юркевича* про значення виховання, в тому числі і естетичного, впливають, по-перше, зі споконвічної турботи мислячої людини про створення гармонійного суспільства і на базі його – творчої особистості, яка розуміє навколишнє буття і прагне всіляко його поліпшити. По-друге, вони продиктовані вимогами часу, в якому гостро постала проблема “нової” людини. По-третє, вони є продуктом філософсько-екзистенційної концепції мислителя, котра протистояла об’єктивістсько-сцієнтистській методології, яка, фактично, дегуманізувала суспільні відносини. Саме тому *П. Юркевич* і звертається до серця, яке, на його думку, поверне поняттю творчості її прямий зміст; тобто звертається не до мислення, а до буття, “екзистенції” людини.

Отже, мислителя не влаштовує “схема” формування особистості, детермінованої середовищем. Адже принцип так званого соціального детермінізму, застосований до розгляду виховання особистості у взаємодії з різноманітними соціальними факторами, призводить до того, що вона (взаємодія) набуває вид поєдинку, в котрому людський індивід, відчуваючи різнобічний вплив суспільства, виступає насамперед у ролі сприймаючого цей вплив. Краще або гірше засвоюючи його, він, фактично, губить себе як особистість. Опинившись у центрі схеми, індивід приречений на пасивність, оскільки коло соціальних факторів виявляється настільки широким, що він зі своїми наявними і потенційними здібностями змушений засвоювати впливи середовища, а його власний вплив на соціальні умови виявляється незрівнянно меншим. Розуміння ролі середовища у створенні нових соціальних і культурних форм, його творчого внеску можливе лише шляхом “включення” індивіда (шляхом повернення його зі схеми, з допущеної абстракції) у зв’язок з іншими індивідами, які вступають у суспільне життя і самим фактом вступу в це життя уже стимулюють його розширене відтворення. Або, як зазначає *П. Козловський*, для “окремої людини неможливо орієнтуватися у світі, якщо культура більше не утворює єдиної усвідомленої історії, а досвід та події життя людини не можуть влитися в одне цілісне” [4]. Втрата культурою свого контексту та втрата індивідом своєї ідентичності тісно пов’язані між собою, позаяк та єдність намірів і внутрішня цілісність, якою є індивід, може реалізуватися лише у тісному зв’язку з надіндивідуальною системою сенсів культури.

Людський індивід, який виглядає у схемі істотою вищою мірою припущеною, в ряду інших індивідів, що пов’язані із ним і вступають разом із ним у суспільне життя, виявляється могутньою силою впливу на відтворення суспільного життя. У цьому випадку його соціалізація не виглядає як пасивне пристосування до суспільних форм, а виступає як їх використання у формах засобу становлення особистості. “Формування особистісного начала в людині, як і самої людини, що відповідає індивідуальним і колективним вимогам особистісного універсуму, починається з народження” [8]. Персоналізм виступає проти пригнічення формування характеру і вважає, що виховання вимагає реформування шляхом відновлення цілісності індивідуальної і соціальної людини.

Вихід із формалізованої схеми *П. Юркевич*

убачає у зверненні до душі, коли вона захищена почуттям того, що зло руйнівне, принизливе, дисгармонійне. Світ відкривається, робиться близьким людині не лише через знання, а й через почуття серця. Можна погодитися з *К.-О. Анелем*, який уважав, що саме “в затвердженні необ’єктивованості суб’єктивних умов можливості аргументації в синтаксико-семантичній моделі аргументації постає саморефлексивне знання трансцендентально-прагматичного суб’єкта аргументації” [1].

У зв’язку з ученням про “серце” завдання школи *П. Юркевича* бачить у вихованні внутрішнього відчуття дійсності: якщо школа дала учневі світло без тепла, вміння знати без здатності співчувати, то знання будуть використані учнем лише як засоби для задоволення його марнославства, а не для спільного блага, щастя і вдосконалення людей. Особистість же відчуває живу потребу заповнити себе іншими людьми не тільки у матеріальній площині, а ще більше – у духовній. Щоб поряд із знаннями в учнях розквітали кращі почуття, необхідно: могутній вплив релігії, захоплюючий приклад особистості вчителя, сильні враження від історії людства й Вітчизни, споглядання та переживання істини, добра та краси.

Справді, у спогляданні явищ прекрасних, на які особливо багата природа, і явищ величних, на які особливо багата історія людства і нашої країни, пізнання і любов, голова і серце з’єднані нерозривно. Учень переживає серцем вище, гідне життя за тими початками гармонії, досконалості, шляхетності, які він споглядає у витончених і величних явищах. У цьому, згідно з *Юркевичем*, полягає морально-освітнє значення краси і величі: людина стає кращою, коли бачить краще. Молода людина сягає духом усіх частин дійсного світу: то вона збирає зовнішнє, мов мурашка, то переробляє його, мов бджола, то чисто і безкорисливо милується його формами, мов метелик. Стан душі, коли людина ні холодна, ні тепла, спричинений недостатнім релігійним та естетичним вихованням, яке дає душі крила, можливість літати далеко і вгору. Виховання повинне бути таким, щоб у душі учня визріла внутрішня невидима віра, а не тільки, щоб він володів її зовнішнім виразом у певних відомостях і символічних діях. Школа, яка не дбає про релігійне та естетичне виховання дітей, дає їхнім розумовим силам бідний розвиток.

Показовою є думка *П. Юркевича*, що рух людини до мети повинен бути шляхетним, наповненим музичним звучанням (хоральним), відзначеним життям і гармонією. Мислитель

пов’язує виховання з ідеалом такої людини, яка в усіх формах свого прояву виявляє себе саме як людина; всі дрібниці її дій, найбільш нерозраховані рухи її ества повинні бути органічно пройняті вищим духом так, щоб вони говорили про людину як про естетичного і морального митця” [11]. Звісно, натхненні сподівання українського мислителя залишаються у сфері побажань, позаяк досягнення такого результату – споконвічна мрія прогресивної філософської думки. Однак у цьому і полягає гуманізм *Юркевича* – віднайти в набутому знанні, в мудрості минулих епох те дійсне і потаємне, яке б підняло людину над буденністю, навчило учня розуміти те, що говорять. У цьому і полягає місія людської душі, котра в сумі індивідуальних пошуків повинна знайти істини нашого буття. Виконуючи своє призначення, вона зливається з Богом, як зливається з художником образ, який збагатив його.

Звернення до Бога для українського філософа – не просто метафора. У цьому проглядається вияв того, що *Е. Муньє* характеризував таким чином: “Усередині конкретної релігійності ми проводимо відмінність між вічним началом і його різноманітними перехідними формами, тобто тим, як вічне бере участь у справах людей. Релігійність виявляється зовсім не в тому щоб вміти відділити дійсне від недійсного, стале від мінливого. І в цьому релігійність виявляє спільні риси з персоналізмом” [9]. Тобто концепція “філософії освіти” *П. Юркевича*, сформована з позицій його кордоцентризму, показує, що повне торжество людини над оточуючою дійсністю може бути досягнуте лише осягненням певного ірраціонального виміру буття, бо тільки піднявшись над чимось, можна отримати право керувати ним. І не в силовому підкоренні природи, не в матеріальному перетворенні навколишнього буття в сенс людської творчості. Кінцевою її метою може бути тільки повне моральне перетворення всього природного – як того, що зовні протистоїть людині, так і прихованого в ній самій.

Висновки. Гуманістичні інтенції *П. Юркевича* з необхідністю приводять до оригінальної “філософії освіти”, яка за своїми методологічними засадами не тільки відроджує традиції античного просвітництва, але й аргументує основні принципи педагогічної концепції, яка орієнтована на виховання особистісної своєрідності. Екзистенційний акцент на глибинності душі і серця, які ніколи не вичерпуються розумом, співзвучний персоналістським уявленням про інтенціональність духовного світу людини, що

говорить про багатство філософської культури мислення П. Юркевича, яка стимулювала подальший розвиток світової філософської думки. У “філософії освіти” передумови для розуміння і “розуміння – навчання” є передумовами культури загалом, інакше культура не може бути пояснена чи реалізована. П. Юркевич завдання навчання та виховання спрямовує на свідоме переживання суб’єкта, який переживає, до самого себе. Таким чином буде реалізована головна проблема культури – віднайти індивідуальну суб’єктивність у швидкоплинному соціальному та природному світі, оскільки чим більше “Я” людини віддається об’єктивності, тим більше схиляє її на свій бік. Виступаючи проти детерміністських концепцій, які заперечують роль суб’єкта в історичному розвитку, український філософ доходить до питання про ті специфічні моменти, з яких складається індивідуальність людини, її індивідуальне “Я”, до визнання незалежності внутрішнього світу особистості. Конституюючим елементом людського буття у його вчenni виступає вільний дух “серця”. Із визнання сфери трансцендентності “серця” як області “надраціональної”, котра переважає усвідомлену раціонально-прагматичну позицію особистості, впливає, що духовно-душевна спрямованість зусиль людини визнається онтологічною структурою людського буття. Відмовившись від “кінцево-предметних” термінів, які не дозволяють описати нескінченність людського інтелектуального зусилля в пізнанні і перетворенні об’єктивного світу і самої людини, П. Юркевич започатковує персоналістську методологію аналізу потенційних можливостей розвитку особистості через релігійний підтекст, що дає можливість глибше розкрити специфіку особистісного буття.

1. Апель К.-О. *Апріорні спільноти комунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етики за доби науки // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями: Хрестоматія.* – С. 398 – 399.

2. Горський В.С. *Історія української філософії: Курс лекцій.* – С. 147.

3. Козловський П. *Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями: Хрестоматія.* – К., 1996. – С. 252.

4. Козловський П. *Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку.* – С. 284.

5. Мунье Э. *Персоналізм.* – С. 173.

6. *Там само.* – С. 165.

7. Мунье Э. *Персоналізм.* – С. 180.

8. Мунье Э. *Персоналізм.* – С. 208.

9. Мунье Э. *Персоналізм.* – С. 212.

10. Муравицька М.П. *Педагогічна концепція Памфіла Юркевича в контексті філософії серця: (спроба відтворення забутої симфонії // Філософська і педагогічна думка.* – 1995. – № 11 – 12. – С. 129.

11. Муравицька М.П. *Педагогічна концепція Памфіла Юркевича в контексті філософії серця: спроба відтворення забутої симфонії.* – С. 140.

12. Ортега-і-Гасет Х. *Вибрані твори.* – К., 1994. – С. 261.

13. *Там само.*

14. Юркевич П.Д. *Серце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия.* – С. 77.

15. *Там само.* – С. 86 – 87.

16. *Там само.* – С. 102.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2011

Джерела мудрості

“... Ледве побачивши світ ми занурюємося в океан звичаїв, оскільки вони являють собою первинну і наймогутнішу реальність, з якою ми зустрічаємось: вони і є наше оточення, соціальний світ, тобто суспільство в якому ми живемо. І ми бачимо світ людей та речей, бачимо Всесвіт крізь призму цього соціального світу – світу звичаїв”.

Ортега-і-Гасет Хосе
іспанський філософ

